

I. ÚVOD

Pár viet o nutnosti integrácie detí s Aspergerovým syndrómom (ďalej len AS).

Pre nadané deti s AS je najlepšou alternatívou *integrácia v kolektíve intelektovo nadaných detí*, nakoľko ich vedomosti v oblastiach ich záujmov im môžu uľahčiť sociálnu integráciu napriek svojej sociálnej nešikovnosti a vyvolať u nadaných rovesníkov záujem, či umožniť vytvoriť si vzťah.

Integrácia je jediný možný spôsob, ako deti s AS postupne navykať na prejavy charakteristické pre väčšinovú komunitu rovesníkov a orientovať sa v nich.

Integrácia týchto detí je však jediným spôsobom, ako tieto deti privyknúť žiť v našej spoločnosti, redukovať ich stres zo spoločnosti a naučiť ich nám čo najviac rozumieť. Takisto je to jediná možnosť, ako naučiť nás pochopiť tieto špeciálne deti. A to je zároveň jediná cesta ako rozpoznať bohatstvo, ktoré v sebe skrývajú.

Ak je cieľom pomôcť autistom integrovať sa do spoločnosti, potom je nevyhnutné sústrediť sa popri umožňovaní rozvoja kognitívnych schopností predovšetkým na učenie sa a rozvoj sociálnych/adaptívnych zručností.

Deti s AS potrebujú trpezlivý, citlivý ale pevný, často individuálny prístup učiteľa.

II. ASPERGEROV SYNDRÓM A AUTIZMUS

Historicky zaužívaný názov „autizmus“ bol odvodený od slova „*autos*“, čo v gréčtine znamená „*sám*“. Osamelosť v dôsledku uzatvorenia sa do svojho sveta bola v minulosti, a je i doposiaľ, opodstatnene považovaná za najčastejší a najcharakteristickejší prejav autizmu. Do autistického spektra sa zaraďuje i Aspergerov syndróm, niekedy nazývaný aj syndróm „čudákov“. Oficiálne sa diagnózy spadajúce do autistického spektra (autistického kontinua) považujú za pervazívnu („všetko zasahujúcu“) vývinovú poruchu. Diagnostika autizmu vychádza z takzvanej autistickej triády. Základné charakteristiky porúch autistického spektra sú:

- narušená sociálna interakcia,
- narušená spoločenská komunikácia,
- porucha predstavivosti a stereotypne sa opakujúca činnosť, hra a záujmy

Aspergerov syndróm (AS) ako samostatná kategória v rámci autistického spektra bol do klasifikácie amerického diagnostického manuálu zavedený v roku 1994. Od autizmu, spolu s ktorým zatiaľ patrí do autistického spektra (sem patria aj ďalšie diagnózy, napr. Rettov syndróm, Williamsov syndróm) sa AS líši predovšetkým tým, že u detí s AS väčšinou nebýva oneskorený vývin reči. Reč sa vyvíja spontánne, hoci niektoré deti s AS niekedy používajú neprirodzený tón reči, či svojské frázy. V súčasnej diagnostike sa doposiaľ zohľadňuje skutočnosť, že v prípade AS by IQ malo byť aspoň v norme. Aj deti s AS môžu byť funkčné v rôznej miere, čo závisí od viacerých faktorov (napríklad aj

od povahy dieťaťa), medzi iným však najmä od rozsahu optimálneho prístupu k dieťaťu s AS doma i v škole, čím sa rozumie prístup zohľadňujúci jeho aktuálne schopnosti, potreby a možnosti.

Aspergerov syndróm, autizmus a intelektové nadanie

V súčasnosti je známe, že autizmus sa vyskytuje v celom spektre hodnôt IQ a posledné roky sa prostredníctvom diagnostiky čoraz viac zvyšuje percentuálne zastúpenie jedincov autistického spektra práve s priemerným a vyšším IQ (hlavne Aspergerov syndróm), zlepšuje sa naša schopnosť zhodnotiť (často nadpriemernú) neverbálnu inteligenciu detí s obmedzenými verbálnymi schopnosťami a absentujúcou sociálnou motiváciou (hlavne vysokofunkční autisti), pričom zároveň pribúdajú odborné poznatky o špecifikách a odlišnostiach myslenia jedincov autistického spektra.

Deti s nerozpoznaným AS

Existuje časť nadaných detí, ktoré nemajú sociálnu intuíciu a empatiu, ale AS je u nich diagnostikovaný až v puberte či dospelosti, alebo vôbec nie. Mnohí z týchto ľudí sami časom zistia, že do autistického spektra zrejme patria. Samozrejme, nie všetci takto „samodiagnostikovaní“ ľudia AS skutočne majú. Doslova záchranou býva pre tieto deti bez včasného rozpoznania chápací/á a citlivý/á učiteľ/ka. Zväčša sú to deti tichšie, osamotejšie, navonok zväčša bezproblémové, často výborné v matematike či informatike, pričom sa snažia nedostatok sociálnej intuície nahrádzať logickým sociálnym učením na základe pozorovania okolia a svojich vlastných skúseností s medziľudskými vzťahmi. Osamotené bývajú tieto deti i počas veľkej prestávky. Ak je v triede takéto dieťa, bolo by vhodné do vyučovania triedy zapracovať aspoň občas rozhovory o sociálnych pravidlách, o vzťahoch medzi ľuďmi, či požiadať deti, aby napísali, čo sa im zdá zložité vo vzťahoch medzi rovesníkmi/deťmi atď.

III. VZDELÁVANIE

Vzhľadom na **podstatu charakteristík autistického spektra** je pre nadané deti s AS **vzdelávanie sociálne** dôležité minimálne tak ako vzdelávanie kognitívne. V oblastiach, ktorým sa intenzívne venujú (matematika, informatika či veda), môžu samoštúdiom napredovať natoľko, že výrazne predbiehajú i intelektovo nadaných rovesníkov. *Porozumeniu druhým, emocionálne, sociálnym zručnostiam a ich zmyslu sa však potrebujú učiť* tak, ako sa väčšina detí potrebuje vzdelávať v školách bežným osnovám. Deti s AS sa musia učiť najmä:

- porozumieť prejavom emócií seba i druhých
- predvídať správanie a emočný stav druhých
- predvídať zámery druhých
- riešiť bežné nepredvídateľné problémy
- porozumieť zmyslu mnohých sociálnych zvykov

- porozumieť tomu, že ich konanie ovplyvňuje to, ako ich vnímajú druhí
- porozumieť svojmu vlastnému správaniu a svojej odlišnosti
- zvládať stres a neistotu a hľadať vtedy pomoc u druhých ľudí
- rozlišovať medzi „neviem“ a „nerozumiem zadaniu“

Tomuto všetkému sa môžu naučiť len ak sú integrovaní v komunite väčšinových rovesníkov. Aby dieťa s AS mohlo na vyučovaní podávať výkony na svojej úrovni, je potrebné zabezpečiť, aby sa cítilo čo najistejšie. Treba zdôrazniť, že mnohé deti s AS, u ktorých však k diagnóze dochádza až neskôr – v puberte, či dokonca až v dospelosti, nemajú so školským vzdelávaním žiadne ťažkosti, respektíve sa môžu (ale nemusia) prejavovať len horšou úpravou (krasopis) a horšou známkou zo slovenčiny a telesnej výchovy (napríklad). Školské výkony tých ostatných nadaných detí autistického spektra viac či menej zásadne ovplyvňujú predovšetkým nasledujúce faktory:

- organizácia prostredia a vyučovania
- stres a rozrušenie dieťaťa
- pozornosť dieťaťa
- vizuálne podnety
- citlivý, chápací, ale pevný prístup učiteľa
- miera tolerancie a akceptácie spolužiakmi v triede

IV. ORGANIZOVANÉ PROSTREDIE

Pre dieťa s AS je vo všeobecnosti jednoduchšie orientovať sa v organizovanom prostredí. Prehľadné nemenné rozvrhy, tie isté učebne, rovnaké rozmiestnenie lavíc a ďalšieho v triede, tá istá školská lavica (na tom istom mieste), ten istý učiteľ pomáhajú týmto deťom venovať ich čas a energiu školským zadaniam.

Nepredvídaná okolnosť spôsobuje týmto študentom často obrovské zneistenie, ktoré sa môže prejavovať ako dezorientácia, odmietnutie vykonávať novú aktivitu, predlžovanie debaty o zrušenej alebo odloženej udalosti, alebo problémové správanie. Inými slovami študent prostredníctvom reči a správania dáva najavo, že zmena je pre neho komplikovaná.

Niektoré deti s AS tolerujú zmenu za istých okolností, ale za inej situácie môžu celkom stratiť sebakontrolu.

Zmeny celého rozvrhu sú veľmi stresujúce, ale napríklad nahradenie neoblúbeného predmetu informatikou bude s najväčšou pravdepodobnosťou prijaté pozitívne. Najznepokojujúcejšie sú situácie, kedy je oznámené, že bude zmena, ale dlhšiu chvíľu trvá, pokiaľ sa dieťa dozvie, presne aká zmena to bude.

Niekedy dieťa s AS môže tolerovať zmenu, ak sa táto zrealizuje len v jednom z faktorov. Napríklad ak je malá zmena v rozvrhu. Ale ak sa okrem toho zmení i vyučujúci, to isté dieťa môže mať ťažkosti s udržaním sebakontroly pri správaní. Podobne negatívne dôsledky môže mať zrušenie dieťaťom obľúbenej hodiny, na ktorú sa tešilo (informatika) a jej nahradenie sociálnou činnosťou, ktorým nerozumie (karneval, školská besiedka, školská oslava Mikuláša).

Odporúčania pre pedagógov

- *Všetky zmeny (v rozvrhu, v učiteľoch a predovšetkým v prípade predmetov dieťaťom obľúbených) je potrebné dieťaťu s AS osobne a pokojne vysvetliť a uistiť sa, že dieťa porozumelo a upokojilo sa. Niektoré deti s AS potrebujú v týchto momentoch prítomnosť osoby, ktorá im rozumie.*
- *Je vhodné dieťa uistiť, kedy sa situácia vráti k zvyčajnému stavu, prípadne kedy si bude môcť urobiť to, čo plánovalo. Ak je to v možnostiach školy, u detí s AS, ktoré reagujú na isté zmeny prudkejšie je vhodné zabezpečiť individuálny program. Tie isté deti môžu iné zmeny prijať bez akéhokoľvek rozrušenia, a to vtedy, ak sa nimi necítia ohrozené.*
- *Stáva sa, že tá istá zmena jedno dieťa autistického spektra neúnosne rozruší a druhé dieťa ju v pokoji akceptuje, či sa jej dokonca poteší. Závisí to často hlavne od toho, ktoré skutočnosti toho ktorého dieťaťa autispektra predstavujú jeho osobné „orientačné body“ priebehu dňa, dodávajúce mu istotu, či silu zvládať stres.*

V. STRES A ROZRUŠENIE

Deti s AS sú veľmi emočne zraniteľné a ľahko vystresovateľné. Mnohé z nich môžu byť pod ustavičným stresom. Chcú sa hrať s iným dieťaťom, ale nevedia ako to začať, často sú dokonca odmietané, napomínané pre „sociálne chyby“, či sú terčom posmechu. Pokúšajú sa sledovať pokyny učiteľa, ale nerozumejú, čo bolo povedané (pre problémy s verbálnym porozumením – nie pre obsah povedaného), počujú detský smiech okolo nich, ale nerozumejú vtipu, prípadne prepadnú neistote, či sa nesmejú z nich - toto všetko a mnohé ďalšie predstavuje stresujúce situácie, ktoré dieťa s AS zažíva denne. Dieťa si ich často menej všíma, pre častejšie stratenie sa vo svojom vnútornom svete. Ale ak má obdobie, kedy vníma okolie viac, môže to mať o to nepriaznivejší dopad na jeho správanie.

Deti s AS sa môžu rozrušiť už aj takým jednoduchým podnetom ako vnímanie druhých ako narušiteľov svojho privátneho priestoru v „ich“ školskej lavici alebo ak sa nachádzajú uprostred niekoľkých súčasne prebiehajúcich sociálnych aktivít. Na rozdiel od neurotypických rovesníkov však mnohé deti s AS neprejavujú svoj stres prostredníctvom tónu hlasu, postoja tela atď. Výsledkom je to, že ich rozrušenie často eskaluje až do bodu krízy (vo forme kriku, či inej prudkej prekvapivej reakcie), pretože ostatní si neuvedomujú ich nepohodlie, čo je zosilnené ich vlastnou neschopnosťou monitorovať a kontrolovať nepríjemné situácie. Ich správanie býva navyše často zhoršované únavou.

Pozitívne rozrušenie spôsobuje často tú istú reakciu ako negatívny stres. Niektorým deťom s AS je potrebné vopred oznámiť plánovanú obľúbenú činnosť veľmi pokojne. Takéto dieťa sa v očakávaní

môže nadmieru rozrušiť, môže strácať kontrolu nad svojim správaním a nad sebou. Toto sa samozrejme netýka všetkých detí s AS.

K dezorientácii niektorých detí s AS prispievajú i hrové aktivity, ktoré sa im často javia zmätočné a neprehľadné, nakoľko ich nemajú pod kontrolou. V prípade, že ich hra príliš rozdráždi, či ju odmietajú (javí sa im nezmyselná, či jej nerozumejú), potrebujú individuálny program. Mnohým deťom s AS stačí, že sa činnosti nemusia zúčastniť a môžu si v lavici potichu „robiť svoje“.

S krízovou situáciou bývajú v prípade detí s AS pravidelne spojené rôzne športové súťaže. Tieto deti väčšinou súťaže odmietajú, čo je potrebné rešpektovať. Prehru vnímajú ako neznesiteľné zlyhanie. Strach z prípadnej prehry je pre ne mnohonásobne bolestnejší ako neúčast' na súťaži spolu s ostatnými.

Odporúčania pre pedagógov

Nenúťme dieťa, aby sa zúčastnilo skupinovej aktivity, pokiaľ vidíme, že reaguje negatívne.

- *Je možné skúsiť dieťa vyzvať, aby pomáhalo s hodnotením súťažiacich (zapisovanie výsledkov do svojej tabuľky a pod.).*
- *Deti, ktoré (predovšetkým v mladšom školskom veku) vnímajú súťaže extrémne negatívne, môžu z tohto dôvodu súťaž až akoby kaziť – pobehovať v priestore, kde sa má súťažiť. V takom prípade je vhodnejšie, ak má dieťa alternatívnu pokojnú činnosť, najlepšie prácu s počítačom, či čítanie poučných príbehov (v rámci sociálneho vzdelávania).*
- *Aj medzi deťmi s AS sa však nájdú jedinci, ktorým niektoré súťaže neprekážajú, dokonca sa ich radi zúčastnia, a to v prípade, že sú v danej disciplíne dobrí (napríklad v behu).*
- *Niektorí z nich hrovú činnosť ostatných detí neskôr s úsmevom pozorujú, čo môže časom viesť k tomu, že sa k danej činnosti neskôr (o deň, o týždeň či mesiac) pridajú.*

VI. POZORNOSŤ

Prejavy u niektorých detí s AS zdieľajú niektoré spoločné črty s ADHD (porucha pozornosti a hyperaktivita), a to hlavne v súvislosti s rozrušiteľnosťou a nepozornosťou. V iných prejavoch sú zase od ADHD celkom odlišné, a to predovšetkým v schopnosti celkom sa ponoriť do oblasti svojho záujmu na dlhú dobu.

Žiak s AS môže chvíľu vyzeráť, že dáva pozor. Náhle však "odchádza" do svojho vnútorného sveta a absolútne si neuvedomuje svoje okolie. Nesleduje pokyny učiteľa, nepočuje rozhovory spolužiakov. Toto sa môže vyskytovať počas rozsiahlych časových intervalov počas dňa bez akejkoľvek predvídateľnosti.

Dokonca aj keď študent počúva učiteľa, nemusí reagovať na jeho inštrukcie. Študent má napríklad splniť viackrokové zadanie, ale stratí sa (zamyslí) pri ukončení prvej fázy a nevie, čo robiť ďalej. Miesto toho, aby hľadal spôsob ako ďalej pokračovať, alebo sa spýtal na pomoc, nebude sa snažiť nájsť z tej situácie cestu von. Žiak môže zostať bez pohybu na tom istom mieste, bezradne dokola rozmýšľať, šúchať sa po lavici, hľadiť do prázdna alebo začať snívať. Len zriedkavo začne vyrušovať. Dieťa s AS môže nervózne začať rozprávať, že nevie, čo má robiť (pričom nekonkretizuje, kde skončilo). *Táto dezorientácia môže byť často mylne interpretovaná ako nevedomosť.* Toto

správanie sa vyskytuje aj v situácii, keď je študent požiadany vykonávať ním nepreferovanú činnosť počas dlhšej doby. Východiskom je učiť dieťa spýtať sa, keď sa zasnívalo a stratilo nie?

Žiak s AS často **nerozlíši relevantný podnet od momentálne nepodstatného**. Napríklad, dieťa s AS môže študovať určitý obrázok alebo mapu, zatiaľ čo ostatní študenti v triede sa už posunuli na ďalšiu kapitolu. Alebo sa môže sústrediť na spôsob, akým sa hojdá náušnica rozprávajúceho pedagóga pri pohybe hlavou namiesto počúvania obsahu vyučovania. Vysoký stupeň frustrácie sa u žiakov s AS môže vyskytnúť, keď sa pokúšajú zapamätať si každý fakt spojený s preberanou témou, zahŕňajúc rozsiahly zoznam nepodstatných detailov. Žiak s AS sám od seba nevie odlíšiť, čo je potrebné sa naučiť a čo už nie.

Odporúčania pre pedagógov

- *Deti s AS je vhodné umiestniť v triede do prvých lavíc, aby dieťa bolo čo najmenej rozptyľované tým, čo robia ostatné deti, ako aj preto, aby učiteľ mal dieťa na očiach a hneď si všimol, keď sa dieťa zamyslí a jeho vnímanie reality (vedomie) uniká.*

VII. REČOVÝ PREJAV A POROZUMENIE PRI VZDELÁVANÍ

Ako už bolo spomenuté, mnohé deti s AS nemajú žiadne oneskorenie reči, dokonca často sa u nich môže reč vyvíjať veľmi skoro a môžu byť verbálne nesmierne zdatné. Mnohé deti a mládež s AS majú schopnosť dobrej jazykovej štruktúry, ako napríklad čistá výslovnosť a správny syntax, ale **chudobné pragmatické komunikačné schopnosti**.

Výsledkom je, že pre sociálne interakcie a pre vzájomnú interakciu mnohí z nich využívajú len veľmi jednoduchú reč. Dieťa môže napríklad:

- stále dokola opakovať tú istú frázu
- rozprávať so zveličujúcou intonáciou (niekedy až ako keby spevom) alebo monotónnym až „huhniacim“ spôsobom
- dlho rozprávať na tú istú tému, ktorá len málo zaujíma ostatných
- mať ťažkosti udržať konverzáciu, ak táto nie je zameraná výhradne na určitú úzko definovanú tému

Tieto komunikačné problémy vôbec neprekvapujú ak si uvedomíme, že efektívna komunikácia vyžaduje, že jedinci si musia vzájomne vymieňať témy, o ktorých sa zhovárajú, a chcú zároveň rozprávať ako aj počúvať druhého - čo je typickým problémom ľudí s AS. Nadôvažok, pedantný spôsob rozprávania typu „profesora“ niektorých detí a mládeže s AS môže ešte viac znižovať ich akceptovateľnosť a prijateľnosť zo strany rovesníkov.

Deficity v neverbálnej komunikácii a s tým spojené komunikačné problémy v sociálnom kontexte sú typické pre osoby s AS. Toto sa týka problémov:

- proximity, teda stáť bližšie alebo ďalej od druhej osoby počas konverzácie, než je bežne akceptované
- intenzívne zazeranie na druhú osobu dlhú dobu počas vzájomnej interakcie alebo žiaden očný kontakt
- nenormálny postoj tela v sociálnych situáciách
- bezvýrazná tvár, a teda neschopnosť signalizovať záujem, súhlas alebo nesúhlas s partnerom počas konverzácie
- neschopnosť používať a rozumieť gestám a typickým výrazom tváre, ktoré sprevádzajú verbálne správy

Vo vzťahu k interakciám študentov v škole, deti s AS často zažívajú ťažkosti v porozumení reči týkajúcej sa popisov abstraktných konceptov: porozumenie a správne používanie zložiek reči ako metafory, idiomy, paraboly a alegórie ako aj pochopenie zmyslu a zámeru rečnickej otázky. Príbeh s poučením typu "neplač nad rozliatym mliekom" môže byť zmätočný pre študenta s AS. Môže hľadať obraz rozliatia mlieka v príbehu, alebo si vytvoriť uzáver, že poučenie doslovne znamená, že keď sa niekomu rozleje mlieko, tak sa to má jednoducho len očistiť, a človek nemá plakať. Nakoľko ide o frázy bežne používané autormi školských textov a učiteľmi, nedostatky v týchto oblastiach majú negatívny vplyv na akademickú úspešnosť študentov s AS.

Ale ... ak dieťa s AS týmto veciam učíme, *môžu svoj deficit v týchto oblastiach súvisiacich so sociálnou predstavivosťou kompenzovať svojou rozsiahlou logikou*, a v prípade ich vysokého intelektového nadania dosahovať v obraznom porozumení miestami až vysoko nadpriemerných výsledkov. V tomto prípade ich však kreativita väčšinou opäť zavedie až za hranice obrazných vyjadrení ako ich poznáme my, čím sa nám znovu môžu stávať svojimi asociáciami niekedy až nezrozumiteľní.

VIII. VIZUÁLNE PODNETY

Rozsiahla dokumentácia svedčí o tom, že deti a mládež s autizmom spracovávajú vizuálne informácie mnohonásobne lepšie ako auditívne. Vizuálne prezentované informácie sú ľahšie porozumiteľné i deťom a mládeži s AS. Aj deti a mládež s AS zväčša potrebujú k lepšiemu porozumeniu (v rôznej miere) vizuálnu podporu.

Mnohým deťom s AS je vzhľadom na ich dominantné obrazové myslenie vhodné poskytnúť čo najviac vizuálnych podnetov pri zadaniach.

Tak ako pri riešení zadaní v oblastiach, ktoré deti s AS zaujímajú, môžu byť tieto deti bezkonkurenčne prvé a vedieť mnohonásobne viac, tak v oblastiach, ktoré nepatria medzi ich prioritné záujmy, bývajú pre problémy so sústredením veľmi pomalé, a to i v prípade, že obsahu učiva rozumejú a nie je pre ne komplikovaný. Prirodzene, môžu sa vyskytnúť i oblasti, v ktorých sú tieto deti prirodzene slabšie, nie len pomalšie.

Nadané deti s AS môžu mať mimoriadny odpor k mechanickým činnostiam (opísať nejaký text či písať/robiť niečo opakovane), či vôbec k činnostiam, ktoré ich nezaujímajú. Vzhľadom na ich vyhľadávanie stereotypu v dennom živote a socialite (pokým sa jej cestou vysvetľovania nenaučia viac rozumieť) to môže na prvý dojem vyznievať paradoxne, vyplýva to však z obrovského rozdielu u týchto detí, týkajúceho sa predstavivosti sociálnej a kognitívnej vo vzťahu ku kreativite (sociálnej a kognitívnej). V kognitívnej oblasti totiž, na rozdiel od oblasti sociálnej, nadané deti s AS „vidia“. Mechanické činnosti, opakovanie naučených algoritmov teda odmietajú rovnako ako mnohí neurotypickí/„väčšínoví“ nadaní, často dokonca omnoho výraznejšie.

Odporúčania pre pedagógov

- *Na preukázanie vedomostí z určitej oblasti (najmä ak ide o oblasť pre ne práve nezaujímavú) je najvhodnejšie používať také formy, kde je potrebné zo strany dieťaťa čo najmenej mechanickej činnosti:*
 1. *zakrúžkovať správnu odpoveď,*
 2. *vyškrtnúť, čo do skupiny nepatrí*
 3. *spojiť správne dvojice*
 4. *doplniť správne slovo do vety*
- *Je žiaduce sa uistiť, že dieťa zadaniu správne rozumelo, a že je zadanie formulované exaktne. Mnohé deti s AS občas niektorým slovám rozumejú trochu inak, resp. niektoré slová majú pre tieto deti veľmi obmedzený (konkrétny) význam. Ak je dané slovo použité v inom zmysle, než mu prisudzujú oni, môže sa im zadanie zdať neriešiteľné, prípadne ho vyriešia inak, a často „zle“ (z nášho pohľadu). Napríklad zadaniu typu „vypíšte slová, kde sa vyskytuje spodobovanie,“ môže dieťa s AS rozumieť tak, že predpona „vy“ znamená „dať preč“, a tak môže napísať všetky slová, kde sa spodobovanie nevyskytuje, a teda urobiť presný opak požadovaného. Vhodnejšie je teda v zadanií uviesť slovo „napíšte“, alebo ešte lepšie - žiadať zakrúžkovanie slov, kde je/ nie je spodobovanie.*
- *Vo všeobecnosti zadania pre deti s AS musia byť čo najviac logické, stručné a jednoznačné. Problematické môžu byť zadania pre dieťa s AS napríklad i vtedy, ak zadanie (slovnú úlohu z matematiky) učiteľ iba nadiktuje (chýba vizuálna podpora). Ak učiteľ zistí, že je to pre konkrétne dieťa problémom, bolo by vhodné, aby zadania dostávalo jednotlivo napísané.*

IX. SOCIÁLNE VZDELÁVANIE

Pre deti s AS je sociálne vzdelávanie *absolútnou nevyhnutnosťou* na ich začlenenie sa do spoločnosti, ako aj pre ich vlastnú maximálnu možnú vnútornú vyrovnanosť. Začiatky sociálneho učenia predstavuje logické učenie sa pravidlám sociálnych vzťahov. Niektoré deti s AS (hlavne tie, ktorým je diagnóza určená v neskoršom veku, či až v dospelosti) si toto sociálne vzdelávanie namáhavo budujú samé, prostredníctvom bolestných a frustrujúcich pokusov a omylov, pričom niektorým javom v sociálnom živote rovesníkov nerozumejú roky, či im neporozumejú nikdy.

Odporúčania pre pedagógov

- *Sociálne vzdelávanie detí s AS musí prebiehať bez akýchkoľvek ironických poznámok, výčitiek a dlhých „prednášok“ (pri pochybeniach dieťaťa). Sociabilite je potrebné dieťa spočiatku učiť opäť stručne, logicky a jasne vo forme vysvetľovania následkov konkrétneho konania a ukazovania situácie z pohľadu vnímania iného človeka. Ak dieťa robí mnoho „sociálnych chýb“ nie je vhodné vybrať si viac než dve či tri oblasti, aby dieťaťa nemalo pocit, že robí zle všetko. Mohlo by to celkom vzdať. Dieťaťu je vždy potrebné vysvetliť, ako sa má správať (čo presne, ako a kedy má povedať), keď chce niečo v sociálnych vzťahoch dosiahnuť. Problémom je, že sociálne situácie sa nie vždy vyvíjajú rovnako, čo je pre tieto deti extrémne frustrujúce a demotivujúce, nakoľko z ich pohľadu potom „pravidlo nefunguje“. Preto potrebujú našu pomoc, a preto je potrebné pracovať a otvorene sa rozprávať i so spolužiakmi takéhoto dieťaťa.*
- *Spolužiakom dieťaťa je potrebné vysvetliť podstatu odlišného vnímania sveta autistom, podstatu toho, že nevie, ako má vzťah či rozhovor s druhým človekom začať, ako v ňom pokračovať a ukončiť ho. Zároveň je potrebné spolužiakom naznačiť, ako môžu prispieť k učeniu sa dieťaťa s AS v sociálnej oblasti. Treba vysvetľovať príčiny jeho odlišného správania a spolužiakov vyzvať, aby sa prišli osobne spýtať, ak im niektorý prejav dieťaťa bude nezrozumiteľný, či ak im bude niektorý jeho prejav prekážať. Je potrebné sledovať reakcie ostatných detí na dieťa s AS, a v prípade narastajúceho neporozumenia zaradiť opätovnú diskusiu na túto tému. Pracovať treba s dieťaťom s AS, ale aj s celou triedou. Toto je jedna z podstatných podmienok úspešnej a zmysluplnej integrácie takéhoto dieťaťa.*
- *Nesmierne nápomocné je ukázať spolužiakom dieťaťa s AS aj jeho silné stránky, napr. pri práci s počítačom, prípadne jeho poznatky v oblasti, ktorej sa so záujmom venuje, či pri riešení niektorých zadaní, v ktorých vyniká. Dieťa s AS je vhodné z času na čas vyzvať, aby riešenie (či odbornú tému, ktorá je záujmom malého autistu) vysvetlilo spolužiakovi či spolužiačke, prípadne celej triede.*

- *„Chyby“ citlivejšieho dieťaťa s AS je vhodné spočiatku komentovať vo všeobecnosti „keď niekto urobí toto, ostatní to vnímajú takto a reagujú takto“. V prípade konkrétneho poukázania na chybu, ktorú dieťa urobilo, hovoriť tónom láskavým, hlavne ak si to dieťa vtedy náhle uvedomí, a na dieťaťi je badať zľaknutie sa z toho, čo urobilo (porušilo sociálne pravidlá). Niekedy dieťa zo sebazáchovných dôvodov chybu odmieta (aj toho, kto na ňu upozorňuje). Ak však chybu pripustí, považuje sa náhle za „najhoršie na svete“, môže povedať, že je „nanič“. Týmto deťom je potrebné pomáhať vedieť uniesť svoje omyly a pomáhať im učiť sa vedieť uniesť toto poznanie pokojne a napriek tomu snahu nevzdávať.*
- *Veľmi účinné je postupovať spôsobom, keď sa dieťaťa spýtame, ako by sa cítilo ono, ak by sa „tak“ zachovalo druhé dieťa. Nemenej dôležité je precvičovanie si naučeného v praxi: tieto deti totiž mnohokrát aj keď sa už naučia, ako treba postupovať, v strese či panike si na to nespomenú.*
- *Dieťa, ktoré vedíme k sociálnemu učeniu začne mať (skôr či neskôr – okolo 9 roku) v mladšom školskom veku oneskorene ale predsa záujem o príbehy a rozprávky. V príbehoch bude hľadať akúsi oporu, logiku na pochopenie kauzálnych vzťahov v sociálnom prostredí. Je potrebné dieťaťu ponúknuť, že ak by nejakému príbehu nerozumelo, aby sa spýtalo, nakoľko deťom s AS spočiatku z príbehu môže vyplynúť poučenie/sociálne pravidlo veľmi zvláštne (napr. „rodičom nesmieme veriť“). Je potrebné sledovať, ako dieťa rozumie sociálnym pravidlám, čo sa prejavuje na jeho správaní, pokým nie je v strese. Zároveň, čím viac dieťa sociálnym pravidlám rozumie, tým môže byť pokojnejšie. Zle zadefinované pravidlá dieťa s AS totiž môžu celkom vyčleniť zo spoločnosti. Dieťaťu je vhodné ponúkať príbehy jednoduché, najlepšie ak majú nakoniec stručne uvedené jasné poučenie. Osvedčili sa bájky, rozprávky o zvieratkách, ale i podobenstvá.*
- *Deti s AS, ktoré sa učia logicky uchopiť sociálne pravidlá, získavajú postupne extrémne silný zmysel pre spravodlivosť. Neznášajú klamstvo, nakoľko väčšina z nich klamať nevie, a keď (skôr či neskôr) klamstvo pochopia, a niektorí z nich ho občas skúšajú, je v ich podaní zväčša nesmierne priehľadné. Každopádne je pre tieto deti charakteristická šokujúca (často až spoločensky nevhodná) úprimnosť. Deti mladšieho školského veku s AS si klamstvo často mýlia s omylom či nevedomosťou. Aj keď je im tento rozdiel vysvetľovaný, môže dlho trvať, pokým ho vedia rozlíšiť v praxi. Podobne rozdiel medzi „myslieť si“ a „veriť“ a podobné skupiny slov. Prekvapivo však neskôr môžu často ako prvé v triede prísť na poučenie z neznámeho príbehu, ak trávia veľa času analýzou sociálnych pravidiel a logiky rôznych príbehov.*
- *Deti s AS majú pri vyšších kognitívnych schopnostiach rozsiahlu kapacitu učiť sa abstraktným konceptom, ak sú im podávané konkrétnym spôsobom. Aby získavali sociálne porozumenie sveta, potrebujú sa kognitívne učiť ako myslieť sociálne a učiť sa týmto zručnostiam, ktoré nemajú možnosť získavať intuitívne. Tak napríklad učenie očnému kontaktu nebude komentované vetou „Pozri sa na mňa.“, ale dieťa budeme viesť k porozumeniu zmyslu toho,*

prečo je potrebné všímať si výraz tváre druhých. Napríklad aby vedelo, či ho druhý ešte počúva. Aby vedelo rozpoznať, ako sa druhý cíti a čo je podľa toho asi vhodné povedať. Deti s AS je potrebné vysvetľovaniami motivovať, aby sa stávali detektívmi vo výrazoch tváre druhých ľudí. Aby očný kontakt chceli oni, aby sa učili rozumieť jeho zmyslu.

X. VZŤAHY SO SPOLUŽIAKMI A ROVESTNÍKMI

V kontinuu spoločenských vzťahov sú deti s AS od celkom pasívnych až po mimoriadne aktívne. Bez ohľadu na to, kam v tomto kontinuu zapadajú, sú rutinne vnímané ako sociálne nemotorné, rigidné, emocionálne tupé, sebastredné, neschopné porozumieť neverbálnym sociálnym kľúčom, neflexibilné, s nedostatkom empatie a porozumenia. Často sa to zjednoduší dokonca len na to, že sú drzé a nevychované. Preto dokonca aj keď deti a adolescenti s AS vyhľadávajú druhých, obvyčajne narážajú na sociálnu izoláciu ako dôsledok ich neschopnosti porozumieť nepísaným pravidlám sociálneho správania, zahŕňajúc očný kontakt, mieru blízkosti k druhým, gestá, postoj tela a pod.

Deti a mladiství s AS sú relatívne ľahké ciele pre rovesníkov náchylných na uťahovanie si a využívanie iných. Niektorí takto môžu byť takmer vždy na pokraji krízy. Keďže lipnú na pravidlách, keď vidia ich porušenie môžu pristúpiť k takto konajúcemu a odcitovať pravidlo, ktoré bolo práve porušené. Väčšina rovesníkov, predovšetkým v adolescentnom veku, pochopiteľne neocení na pravidlá viazané správanie. Dieťa s AS si takto v lepšom prípade vyslúži úškrny, v horšom výsmech či šikanovanie. Ak má škola pravidlá spísané v bodoch, študent s AS sa ich môže naučiť naspamäť. Ak mu spolužiaci zlomyseľne povedia, že kniha pravidiel, ktorú cituje už nie je aktuálna, a že boli schválené pravidlá nové, kde je (napríklad) fajčenie povolené, študent s AS neschopný presvedčiť ostatných študentov, že nesmú fajčiť, môže dostať až záchvat kriku. Deti s AS teda treba postupne učiť, aby si v takýchto situáciách vedeli poradiť.

Deti a mládež s AS sú často rozrušované sociálnymi interakciami. Ak majú záujem o kontakt s druhými, môžu sa snažiť upútať všetku pozornosť na druhých v triede, namiesto riešenia svojej úlohy. Ak má študent s AS špeciálne silnú potrebu interagovať so špecifickým spolužiakom, môže sa naňho exkluzívne upnúť, sústavne ho pozorovať alebo sústavne počúvať všetky jeho konverzácie. Ak si žiak s AS a jeho spolužiak vytvoria vzájomný vzťah, môže sa stať, že tento žiak s AS si bude žiadať jednostranný súhlas od toho spolužiaka pred začatím akejkoľvek úlohy, alebo pred kontaktom s učiteľom, resp. iným žiakom. Toto dáva spolužiakovi neskutočnú moc nad osobou s AS, aby za neho robil úlohy, na požiadanie porušil pravidlá správania v triede, alebo v škole, alebo naliehanie na študenta s AS, aby vyvíjal činnosti, ktoré ho vystavujú nebezpečenstvu ohrozenia života.

Výroku či správaniu dieťaťa s AS sa spolužiaci často smejú. Dieťa s AS si môže dlho myslieť, že títo spolužiaci sú jeho kamaráti. V skutočnosti však nie sú jeho priatelia, robia si z neho žarty, či sa mu smejú. Keď to raz dieťa s AS nakoniec pochopí, môže naddlho celkom stratiť dôveru vo vzťahy s rovesníkmi.

Deti s AS môžu mať tendenciu v škole chodiť na WC skôr počas vyučovania než počas prestávky. Jednak im môže byť nepríjemné ísť na toaletu počas prestávky, keď je tam i na chodbe veľa iných detí, ale cesta na toaletu a späť môže predstavovať i prostriedok na upokojenie, odreagovanie sa od únavy. Tieto deti by teda v tomto smere nemali byť podľa možnosti obmedzované.

Tak ako je potrebné spolužiakom dieťaťa s AS vysvetľovať príčiny neporozumenia sociálnym vzťahom a princípom komunikácie u dieťaťa s AS, aby sme podporili ich pochopenie a toleranciu, tak musíme dieťaťu s AS vysvetľovať, ako je jeho správanie vnímané druhými (a prečo), a ako ho môže zmeniť, aby mu bolo adekvátne porozumené. Sprostredkovanie porozumenia a tolerancie väčšinovej komunity spolu so sociálnym učením dieťaťa s AS sú jedinou cestou k úspešnej integrácii a vzájomnému obohacovaniu sa.